

СТЕПАН ГЕЛЕЙ

ГУМАНІРНІ НАУКИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ШЕВЧЕНКА

Віддаючи пріоритет українознавчим дисциплінам, Наукове товариство ім. Шевченка намагалося відродити насамперед об'єктивну науку про Україну, її історію, мову, культуру. У 1890 роках Михайло Грушевський та Іван Франко, що представляли дві частини розділеної імперіалістичними державами України, реформували з акцентом на гуманітарних науках літературне товариство імені Шевченка в наукове. Галицькі народовці та київські громадівці вбачали в НТШ прообраз Української академії наук, важливий засіб національного відродження. Гуманітарний сектор Товариства мав засвідчити історичну, філологічну, етнографічну та філософську підставовість українських претензій на державну незалежність. Визначаючи мету Товариства, М. Грушевський зауважив, що воно повинно „стати осередком наукової роботи на своєнародній мові, особливо в галузях, безпосередньо зв'язаних з нашим краєм і народом, скупити коло себе якнайширший круг наукових робітників, вірних народним інтересам, організувати наукову роботу і в тій організації виховувати нових робітників, нові наукові кадри”¹.

Від самого початку діяльність НТШ мала загальноукраїнський, соборний характер: спільна мова, спільна літера-

---

¹ М. Грушевський, *Наукова діяльність Товариства імені Шевченка в рр. 1896–1897* [в:] «Діло», №16, Львів 1898.

тура, спільна наука для Західної і Східної України. 1903 р. М. Грушевський наставляв К. Студинського, що їхав на відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві: „Щоб делегація від НТШ не була всуміш з іншими галицькими репрезентантами, бо наше товариство має не локальний характер, як тамті, а всеукраїнський, як одинока всеукраїнська культурно-наукова інституція”².

Товариство формувало кадри, які не вважали себе частиною російської чи польської інтелігенції, а чітко усвідомлювали свою культурну окремішність. Це були насамперед учні М. Грушевського: Іван Джиджора, Іван Кривецький, Степан Томашівський, Мирон Кордуба, Іван Крип'якевич.

М. Грушевський захищав нашу історію від намагання російських чинників використовувати її у власних національних інтересах. У 1904 р. вчений опрацював *Звичайну схему української історії*, згідно з якою Київська Русь – це спадщина передусім українського народу. Він також розглядав: Переяславську раду 1654 р. як тимчасовий військово-політичний союз; союз Івана Мазепи зі Швецією як засіб здобуття незалежності України; Гетьманщину як державу українського народу XVII-XVIII ст.; українську мову як основу культурного й політичного виокремлення українських земель наприкінці XIX-XX ст.; Миколу Гоголя як українського письменника, що писав російською мовою; православну і греко-католицьку церкви як дві національні церкви українського народу.

За 16 років головування М. Грушевського НТШ видало 423 томи наукових публікацій із історії, літератури,

---

² Цит. за: У. Єдлінська. *Суспільно-громадська та наукова діяльність академіка Кирила Студинського* [в:] *Наукове товариство імені Т. Шевченка і українське національне відродження. Перша наукова сесія НТШ. Березень 1990. Доповіді, повідомлення, матеріали*, Львів 1992, с. 93.

філософії, етнографії, права, статистики, бібліографії та інших академічних наук³. Він був неперевершеним організатором великого колективу науковців. У листі до Б. Грінченка від 20 листопада 1901 р. І. Франко зауважив, що „Заставши адміністрацію Товариства в повнім патріархальнім безладі, проф. Груш[евський] мусив заглядати у всі найменші деталі, сваритися з директором друкарні, зі слугами, наборщиками, заглядати в бухгалтерію, в рахунки паперу, в укладання білянсів; усюди він вносив свою залізну витривалість, бистрий розум і дисципліну...”⁴.

Правда, не всім подобався такий стиль керівництва Товариством, окремі його члени звинувачували вченого в автократизмі. І. Франко ці звинувачення заперечував: „Проф. Грушевський деспот, автократ – се перший закид, настільки невловимий, настільки й гнусний. Невловимий, бо ніхто не вмів подати факту того якогось автократизму, окрім хіба того, що він пильнував, щоб усе потрібне для правильного ходу діл у Тов[аристві] було зроблено впору, як слід”⁵.

Коли М. Грушевський у 1913 р. покидав Львів, йому було всього 47 років. Однак на той час він уже мав 1200 друкованих праць і сім томів фундаментальної *Історії України-Руси*.

Сильна незламна воля, працездатність, самопосвята і жертвовність – складники, які дали підставу Ігореві Геричу назвати діяльність НТШ під керівництвом М. Грушевського найвдалішим українським національним проектом того часу⁶.

---

³ Див.: Я. Д а ш к е в и ч. *Михайло Грушевський – творець концепції української національної науки* [в:] «Наукове товариство імені Т. Шевченка і українське національне відродження», с. 67–68.

⁴ І. Ф р а н к о *До Б.Д. Грінченка. Львів, 20 листопада 1901 р.* [в:] І. Франко. *Зібрання творів: У 50-ти т.*, Київ 1986, т. 50, с. 178.

⁵ *Ibidem*, с. 179.

⁶ І. Г е р и ч, *Наукове товариство ім. Шевченка як суспільно-полі-*

Другим, хто залишив політику заради НТШ після М. Грушевського, був Іван Франко. У вже цитованому листі до Б. Грінченка він писав: „Скажу про себе тільки ось що: я покинув політичне життя, щоб цілком віддатися Товариству”⁷. Жоден із діячів нашої культури і науки не може зрівнятися з І. Франком за всебічністю інтересів, енциклопедичністю знань та продуктивністю праці. У Товаристві він, крім виконання великої редакторської роботи, писав наукові праці з історії та теорії літератури, літературної критики, методології та компаративістики, бібліографії, книгознавства, мовознавства, фольклористики, етнології, етнографії, культурології, мистецтвознавства, релігієзнавства, історії, економіки, кооперації, соціології, статистики, правознавства, політології, педагогіки, психології, філософії та з інших галузей знань⁸.

Про тісний зв’язок І. Франка з НТШ свідчить ще такий факт. 27 жовтня 1906 р. у зв’язку з важкими сімейними обставинами він звернувся до голови Товариства М. Грушевського з наступним проханням: „Ліквідуючи інтерес з домом, я мушу рівночасно зліквідувати свою бібліотеку. Я збирав її в тяжких часах мого життя і тишився надією подарувати її в цілості Наук[овому] тов[ариству] ім. Шевченка. Тепер бачу, що жебраки не можуть робити таких подарунків, і звертаюся до Вас як до голови Товариства з запитанням: чи не вважали б Ви можливим, аби виділ Тов[ариства] закупив у мене сю бібліотеку?”⁹

Проте цей намір реалізовано не було. Бібліотека І. Франка згідно із заповітом передавалася до НТШ і зна-

---

тичний проект Михайла Грушевського [в:] «Вісник НТШ», ч. 47 (весна-літо), Львів 2012, с. 24.

⁷ І. Франко, *op. cit.*, с. 178.

⁸ Див.: Б. Тихолоз, *Іван Франко – Doctor Universalis (Секрети успіху)* [в:] «Вісник НТШ», ч. 47 (весна-літо), Львів 2012, с. 16.

⁹ І. Франко, *До М.С. Грушевського. Львів, 27 жовтня 1906 р.* [в:] *Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т.*, Київ 1986, т. 50, с. 299.

ходилася у Львові до 1950 р., потім перевозилася до Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, де й понині зберігається разом із його рукописною спадщиною та особистим архівом.

І. Франка справедливо називають одним із головних творців української наукової мови. Боротьба за мову, правопис, обряди та звичаї завжди мала, на його думку, глибокий політичний підтекст і відзначалася певними етапами, що вели до кінцевої мети – боротьби за народ і його душу¹⁰.

І. Франко завжди актуальний. І тоді, коли говорив, що збагачення одиниць пов'язане з простою пропорцією до кількості зубожілих. Чим більше багатів у центрі, тим більше бідноти довкола. І тоді, коли стверджував, що „соціальний супокій” (наша влада називає це соціально-політичною стабільністю) – „се найкраща гарантія для п'явок висисати їх жертви”.

Напередодні святкування 40-річчя діяльності письменника діячі НТШ підготували відозву, у якій високо оцінили його заслуги: «Нам, синам нинішнього дня, нелегко уявити собі всю велич заслуг Івана Франка в національній житті нашого народу. – Яка величезна частина теперішнього нашого національного світогляду, нашої національної культури і сили прийшла до нас від Івана Франка. Були у нас часи, коли все, що в нашій національній доріжку могло зватися свідомістю, культурою, поступом, гуманністю, демократизмом – все те обмежувалося до невеличкого гуртка одиниць з Іваном Франком на чолі»¹¹.

---

¹⁰ І. Франко, *План викладів історії літератури руської. Спеціальні курси. Мотиви* [в:] Франко І. *Зібрання творів: У 50-ти т.*, Київ 1984, т. 41, с. 65.

¹¹ І. Франко, *Документи і матеріали. 1856–1965*, Упорядники: І. Бутич, Я. Дашкевич, О. Купчинський, А. Сісецький, Київ 1966, с. 290–291.

Феноменальний культурно-науковий і націотворчо-державницький чин І. Франка Євген Маланюк назвав „духовно-інтелектуальним подвигом”¹².

До трійки найвизначніших діячів НТШ, крім М. Грушевського та І. Франка, зараховують також редактора найважливіших видань НТШ, довголітнього секретаря Товариства Володимира Гнатюка. „Грушевський, Франко і Гнатюк, – писав Володимир Дорошенко, – це були три кити, що на них стояло Наукове товариство ім. Шевченка”¹³ до Першої світової війни. Фольклорист, етнограф, мовознавець, літературознавець, історик та філософ В. Гнатюк плідно працював як збирач, дослідник, видавець і популяризатор пам’яток української народної культури. Видані ним тексти коломийок, колядок і щедрівок, гаївок, народних легенд, анекдотів, різного роду казок та оповідань зберігають науково-пізнавальну цінність і понині ¹⁴. На думку В. Гнатюка, „народ, який дав світовій цивілізації такі здобутки, як його неповторна усна словесність, переконливо довів свою життєвість, культурність і талановитість і він мусить зрівнятися з іншими культурними націями”¹⁵.

У працях *Москвофільська наука* (1904), *Новітні фариसेї*, *Культурність галицьких москвофілів* (1905) та інших В. Гнатюк активно виступив проти галицьких москвофілів, категорично заперечив брехливі твердження про те, що Закарпаття „інший край і там живуть інші люди”. „Що вода пливе там до Дунаю, що інший вітер віє, то правда,

---

¹² Б. Тихолоз, *op. cit.*, с. 18.

¹³ О. Купчинський, *140 Науковому товариству ім. Шевченка* [в:] «Вісник НТШ», ч. 49 (весна-літо), Львів 2013, с. 2.

¹⁴ *Idem*, *Володимир Гнатюк: біля джерел формування українознавства* [в:] *Наукове товариство імені Т. Шевченка і українське національне відродження*, с. 75.

¹⁵ Р. Кирчів, *Розвиток теоретичних засад української фольклористики* [в:] *Наукове товариство імені Т. Шевченка і українське національне відродження*, с. 149.

– зауважував вчений, – але щоби Угорська Русь мала бути іншим краєм від нашої Галицької Карпатської Русі, щоби таможні люди інші були, того я ніяк не міг доглянути”¹⁶. Саме тому, визначаючи концептуальні домінанти досліджень В. Гнатюка, Роман Кирчів на перше місце поставив наукове доведення проблеми етнокультурної соборності, єдності і цілісності українського народу на всьому просторі його історичної етнічної території¹⁷.

У 1899 р. дійсним членом НТШ було обрано вченого світового рівня автора наукових праць із антропометрії, антропологічної еволюції, порівняльної етнографії та археології Федора Вовка. В монографії *Український народ в минулому і сучасному*, виданій у Петрограді 1916 р., вчений дійшов висновку, що українці – окремий антропологічний тип, відмінний від сусідніх слов’янських народів: „Українці є досить одноманітне плем’я, темноволосе, темнооке, вище за середній чи високого зросту, брахіцефальне, порівняно високочоле, вузьколице, з рівним і досить вузьким носом, з порівняно короткими верхніми та довгими нижніми кінцівками. Сукупність цих ознак ми вважаємо за можливе визнати українським антропологічним типом”¹⁸.

Саме завдяки науковому відкриттю Ф. Вовка українці знають, що вони зберегли найбільше давніх слов’янських рис і належать до динарської або адриатичної малої раси. Суть цієї теорії полягає, за словами Ігоря Шарова, в тому, що „український народ на всій території, яку заселяє, являє собою одну етнографічну цілість, ціл-

---

¹⁶ *Idem*, *Лицар українського народознавства (До 130-річчя від народження Володимира Гнатюка)* [в:] «Вісник НТШ», ч. 25(весна), Львів 2001, с. 26–27.

¹⁷ *Ibidem*, с. 26.

¹⁸ З. Служинська, *Хто посмів похитнути міт про „колицку трьох братніх народів?”* [в:] «Вісник НТШ», (осінь-зима), Львів 2007, с. 13.

ком виразно відокремлену з-поміж інших слов'янських народів"¹⁹.

Один із найбільших істориків Східної і Центральної Європи, за оцінкою Омеляна Прицака²⁰, Мирон Кордуба значну частину своїх праць присвятив дослідженню національно-визвольної боротьби українського народу. У праці „Старі і нові держави”, опублікованій 1921 р., він проаналізував політичні, соціально-економічні проблеми краю, боротьбу за виживання української нації. Слідом за Г. Величком, М. Грушевським, С. Рудницьким, І. Крип'якевичем та В. Кубійовичем М. Кордуба розумів значення історико-географічних досліджень, дотримувався постулату: „нація без держави не існує так само, як держава не існує без території”²¹. Вчений вивчав джерелознавство й архівознавство, палеографію, хронологію, генеалогію, геральдику та сфрагістику; написав наукові розвідки про М. Шашкевича, М. Грушевського, В. Антоновича, М. Максимовича, П. Чубинського, П. Куліша, Б. Грінченка, В. Сімовича, І. Джиджору. Концептуальною домінантою його праць стає думка, „щоб сам народ знав та усвідомлював цінність своїх культурних здобутків, використовував їх і виховував на їх кращих зразках своїх дітей”²².

Вченим-гуманітаріям ще належить ґрунтовніше вивчити наукову спадщину таких українців НТШ, як Омелян Огоновський, Михайло Возняк, Василь Щурат, Омелян Терлецький, Василь Сімович, Станіслав Гординський, Володимир Охрімович, Іван Калинович, Василь Герасимчук, Володимир Шухевич, В'ячеслав

---

¹⁹ Ibidem, с. 15.

²⁰ О. Прицак, *Мирон Кордуба і його життя* [в:] «Дзвін», ч.7, Львів 1990, с. 144.

²¹ О. Антонович, *Из плеяды видатных у национальной науці: Мирон Кордуба (До 65-річчя від смерти вченого)* [в:] «Вісник НТШ» (осінь-зима), Львів 2012, с. 19–22.

²² Ibidem

Липинський, Дмитро Дорошенко, Філарет Колесса, Кость Левицький, Микола Сумцов, Іларіон Свенціцький, Осип Маковей, Іван Огієнко.

Важко уявити собі діяльність НТШ без видавничої сфери. 1892 року вийшло перше число *Записок Наукового товариства ім. Шевченка*, за ними з'явилися: *Часопись правнича*, *Студії з поля суспільних наук і статистики*, *Матеріали до українсько-руської етнології*; серії джерел – *Пам'ятники української мови і літератури*, *Джерела до історії України-Руси*, *Українсько-руський архів*, *Етнографічний збірник*; серії бібліотек – *Руська історична бібліотека*, *Українсько-руська бібліотека*, окремо – *Хроніка*. М. Грушевський та І. Франко стимулювали появу в 1898 р. загальноукраїнського літературного суспільно-політичного журналу *Літературно-наукового вісника*. На початку ХХ ст. НТШ друкувало щорічно 15 томів, тобто 250 аркушів лише наукових видань. До початку Другої світової війни вийшло 155 томів *Записок НТШ*²³. Загалом за роки існування Товариства з 1873 по 1939 р. було видано 1172 томи різних видань, що стали „золотим фондом” української науки.

Найважливішими були публікації у галузі суспільних наук: з історії (праці М. Грушевського, І. Джиджори, І. Крип'якевича, І. Кревецького, М. Кордуби, С. Томашівського), з філології та літературознавства (М. Возняка, М. Деркач-Футрак, О. Огоновського, К. Студинського, І. Франка), з етнографії, фольклористики та мистецтвознавства (В. Гнатюка, М. Зубрицького, Ф. Колесси, В. Шухевича), з антропології (Ф. Вовка, І. Раковського), з бібліографії (І. Левицького, В. Дорошенка) та ін.

---

²³ Я. Д а ш к е в и ч, Михайло Грушевський – творець концепції української національної науки [в:] *Наукове товариство імені Т. Шевченка і українське національне відродження*, с. 67–68.

У період, коли в Східній Україні українське слово заборонялося, у Львові НТШ заснувало „Українсько-руську видавничу спілку”. В. Гнатюк став її редактором та упорядником майже півтори сотні книжок. Тоді ж, у видаваній ним та І. Франком *Літературно-науковій бібліотеці*, вийшли основні твори української літератури ХІХ – початку ХХ ст. та чимало шедеврів світової класики²⁴.

Наукове Товариство ім. Шевченка зробило дуже багато для розвитку народної освіти, допомогло заснувати гімназії в найбільших містах Галичини. Олександр Барвінський, – один із засновників та керівників НТШ, визначний політик, міністр освіти і віровизнань ЗУНР, найбільшим своїм досягненням вважав впровадження фонетичного правопису в шкільні підручники української мови, що витіснило в ХІХ столітті московфільське „язичіє”. Цінні праці, які збагатили освітянську сферу, написав професор Львівського університету Кирило Студинський, член Товариства з 1899 р., а з 1923 р. його голова²⁵.

Дійсний член Товариства з 1899 р., а з 1914 р. – голова філологічної секції Степан Смаль-Стоцький, заклавши основи шкільних підручників із української мови, створив терміни, які знає сьогодні кожен школяр – однина, множина, іменник, прикметник, займенник, дієслово. Цього року минає 120 років від появи першого підручника *Руська граматика*, завдяки якому фонетичні засади українського правопису здобули офіційне визнання²⁶.

---

²⁴ О. Купчинський, *Володимир Гнатюк: біля джерел формування українознавства* [в:] *Наукове товариство імені Т. Шевченка і українське національне відродження*, с. 77.

²⁵ У. Єдлінська, *Суспільно-громадська та наукова діяльність академіка Кирила Студинського* [в:] *Наукове товариство імені Т. Шевченка і українське національне відродження*, с. 92–93.

²⁶ М. Вишнеvsька, „Пиши так як чуєш” [в:] «День», ч. 145–146 (п’ятниця-субота), 16–17 серпня 2013, с. 21.

Проблеми української граматики, діалектології, термінології, порівняльного мовознавства досліджував дійсний член НТШ Олекса Горбач, перу якого належать також праці з специфічної лексики (жаргону) різних професійних груп різних регіонів України²⁷.

Наукове товариство імені Шевченка пов'язується з ідеєю українського університету та її реалізацією. Його члени організували Український таємний університет, а голова Товариства Василь Щурат став його ректором²⁸.

Ще в 1894 р. першою „прикметою” раціональної освіти І. Франко вважав – „знати своє найближче оточення, знати минуле і сучасне свого народу”²⁹. Звісно, такої можливості українці ні в царській, ні в радянській Росії не мали. Та й у сьогоднішній Україні готувати високоосвічену, порядну молодь неймовірно складно. Має рацію Валерій Шевчук, який у статті *Темна доба* (2011 р.) наголосив, що „Міністерство освіти має очолити не кар’єристичний вискочка, такий собі Ванька-Встанька, а державний муж, високоосвічений, мудрий і безсумнівний патріот своєї землі і народу”³⁰.

На жаль, гуманітарну сферу великої європейської держави формують чиновники, яким байдуже майбутнє України. Як зауважив голова відновленого НТШ Олег Романів, ще в 2001 р. парадокси нашого часу полягають у тому, що разом зі свободою наукової творчості

---

²⁷ У. Граб, *Мирослав Антонович та Олекса Горбач: Творчі взаємини між музикологом і філологом. Листування* [в:] «Вісник НТШ», ч. 49 (весна-літо), Львів 2013, с. 49.

²⁸ Див.: З.Б. *Національна університетська освіта в Галичині (хронологія змагань і поразок)* [в:] «Вісник НТШ», ч. 25 (весна), Львів 2001, с. 22.

²⁹ І. Франко, *Галицьке краєзнавство* [в:] *Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т.*, Київ 1986, т. 46, кн. 2, с. 116.

³⁰ В. Шевчук, *Темна доба* [в:] «Тиждень», Київ 2011, ч. 17(182), 29 квітня–5 травня, с. 52.

в Україну прийшли до вчених злидні та втрата суспільного престижу, а суспільні національні інтереси опинилися у багатьох випадках в руках людей кон'юнктурних, націлених головню на свою особисту кар'єру³¹.

За образним висловом Омеляна Пріцака, наука – це дуже делікатна квітка, яка може розвиватися і дозрівати тільки в умовах повної свободи³². Якою була ця „свобода” для НТШ, проілюструємо низкою прикладів.

6 червня 1898 р. Петербурзький цензурний комітет категорично заборонив розповсюдження виданої Науковим товариством імені Шевченка книги Олександра Кониського *Тарас Шевченко – Грушівський. Хроніка його життя* за те, що „біографія Шевченки, заключаючаяся в этой книге, написана в украинофильском духе”³³.

1899 р. двадцяти трьом дійсним членам НТШ було заборонено виступати рідною мовою на XII Археологічному з'їзді в Києві³⁴, на що І. Франко разом із В. Гнатюком

---

³¹ О. Романів, *Наукове товариство ім. Шевченка на порозі ХХІ століття: перспективи і майбутнє* (Слово голови НТШ у Львові О. Романіва на відкритті урочистих зборів у Львові, присвячених 125-річчю Наукового товариства ім. Шевченка) [в:] *125 років Наукового товариства імені Шевченка. Збірник наукових праць і матеріалів, присвячених Ювілею Товариства*, Львів 2001, с. 11–13.

³² О. Пріцак. *Чому необхідно відновити Наукове товариство імені Шевченка у Львові* [в:] *Наукове товариство імені Т. Шевченка і українське національне відродження*, с. 36.

³³ 1898., червня 6. Санкт-Петербург. – Висновок Петербурзького цензурного комітету, надісланий на розгляд Головного управління у справах друку, про заборону розповсюдження в Росії виданої у Львові книги О. Я. Кониського „Тарас Шевченко – Грушівський. Хроніка його життя”, написаної „в украинофильском духе” [в:] *Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914): Збірник документів і матеріалів*, Київ 2013, с. 280.

³⁴ І. Франко, *До комітету по підготовці Археологічного з'їзду в Києві*. [Львів, червень 1899 р.] [в:] *Франко І. Зібрання творів у 50-ти т.*, Київ 1986, т. 50, с. 133–134.

відповіли: «Маємо честь повідомити, що з причини недопущення українсько-руської мови до рефератів на з'їзді Наукове тов[ариство] ім. Шевченка не може взяти участі в ньому, бо се недопущення не тільки робить практичну перешкоду для тих членів, що не володіють російською мовою, але всім взагалі робить таку участь морально неможливою»³⁵.

Подібна історія повторилася у 1902 р. під час проведення XIII Археологічного з'їзду в Харкові.

1 березня 1904 р. харківський цензор повідомив, що „печатающиеся во Львове издания на малороссийском наречии под заглавлением „Записки Наукового товариства імені Шевченка”, а также все произведения на малороссийском наречии, печатаемые правописанием, известным под именем так называемой «кулишовки», запрещены к обращению в империи на основании Высочайшего повеления 18 мая 1876 г. и циркуляра Главного управления по делам печати 24 декабря 1889 г.”³⁶

Під час Першої світової війни російські війська, прорвавшись до Львова, в першу чергу розгромили „мазепинський осередок” НТШ – колекції, бібліотеку, друкарню, заборонили українські видання.

Поневолення української гуманітарної науки продовжилося і в умовах радянської України. 4 жовтня 1933 р. Президія АН України виключила зі свого складу дійсних членів НТШ М. Возняка, К. Студинського, Ф. Колессу,

---

³⁵ *Літературно-науковий вісник*, Кн. 9. Хроніка і бібліографія, Львів 1899, с. 197–198.

³⁶ 1904., березня 1. Санкт-Петербург. – Повідомлення Головного управління у справах друку харківського окремого цензорів з внутрішньої цензури про заборону розповсюдження в Росії „Записок Наукового товариства імені Шевченка”, а також інших українськомовних видань, надрукованих „кулішівкою” [в:] *Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914): Збірник документів і матеріалів*, с. 320–321.

В. Щурата, які нібито займалися антирадянською пропагандою³⁷. 28 червня 1941 р. співробітники НКВД відправили К. Студинського та П. Франка на Схід, і більше їх ніхто не бачив³⁸. Ми по сьогодні не знаємо ні точної дати, ні місяця їх трагічної смерті. Весною 1947 р. перший секретар Львівського обкому КП(б)У І. Грушецький доповів М. Хрущову про те, що „профессор Кордуба в своих выступлениях снова настаивает на антинаучной враждебной мысли о том, что на украинские земли имела большое влияние Западная Европа [...]”³⁹. Лише смерть, яка настала 2 травня 1947 р., врятувала вченого від жорстоких переслідувань. У 1972 р. дійсних членів НТШ С. Щурата, Г. Нудьгу, Р. Кирчіва було звільнено з відділу літератури Інституту суспільних наук за прояви українського буржуазного націоналізму⁴⁰. 1940 р. радянські органи ліквідували НТШ, знищили унікальні збірки та музейні колекції Товариства. Майже 300 вчених, зокрема члени НТШ, опинилися в 1946 р. у західних окупаційних зонах Німеччини та Австрії, а в червні 1947 р. у Мюнхені відновили діяльність Товариства⁴¹. В нових умовах, далеко від батьківщини свої праці публікували Б. Крупницький, Л. Окіншевич, І. Витанович, А. Яковлів, В. Кубійович, З. Кузеля, О. Оглоблин, Я. Пастернак. У серії „Бібліотека

---

³⁷ У. Єдлінська, *Суспільно-громадська та наукова діяльність академіка Кирила Студинського* [в:] *Наукове товариство імені Т. Шевченка і українське національне відродження*, с. 98.

³⁸ С. Гелей, *Петро Франко: повернення із забуття* [в:] *Гелей С. Від національної ідеї до державності. Вибрані статті з історії України, політології, теорії та історії кооперації*, Львів 2011, с. 156–158.

³⁹ О. Антонович, *Із плеяди видатних у національній науці: Мирон Кордуба* [в:] «Вісник НТШ», ч. 49 (весна-літо), Львів 2013, с. 34.

⁴⁰ М. Глушко, *Роман Кирчів* [в:] «Вісник НТШ», ч. 43 (весна-літо), Львів 2010, с. 58–59.

⁴¹ В. Кубійович, *Нарис історії України Наукового товариства ім. Шевченка*, с. 49.

українознавства” були опубліковані такі монографії, як: *Нарис історії українського кримінального права* Я. Падоха; *Історія України* І. Крип’якевича, *Нарис сучасної української літературної мови* Ю. Шевельова, *Життя Тараса Шевченка* Ю. Зайцева, *Галицько-Волинська держава* Павла Грицака⁴². Найбільше досягнення НТШ повоєнного періоду – це *Енциклопедія українознавства*, невідомим організатором і головним редактором якої був Володимир Кубійович⁴³. Стало зрозумілим: можна ліквідувати будь-яку установу, але не ту, яка заснована на засадах товариства.

Аналізуючи ситуацію, що склалася в радянській Україні після Другої світової війни з гуманітарною наукою, голова НТШ в Сполучених Штатах Америки Ярослав Падох зауважив, що новий наступ на українську культуру, зокрема мову й історію, куди жорсткіший як за царської валуїщини й емщини. А тому „невідкладне завдання вільної науки – об’єднаним фронтом давати відсіч ворожим зацікавленням і тут, у вільному світі, збудувати новий П’ємонт для боротьби за щасливий поворот до вільної й суверенної української держави та вільної й суверенної української науки”⁴⁴.

---

⁴² Я. Падох, *Розвиток наукового товариства імені Шевченка в діаспорі: здобутки, проблеми* [в:] *Наукове товариство імені Т. Шевченка і українське національне відродження*, с. 48.

⁴³ Див.: *Історія НТШ*. – Мюнхен, 1949; В. Кубійович *Мені 70*. – Париж; Мюнхен, 1970. – с. 116–128; В. Кубійович *Мені 85*. – Мюнхен, 1985; А. Жуковський *Діяльність Володимира Кубійовича на відтинку „Енциклопедії українознавства” (ЕУ)* [в:] *Український історик*, 1986. – Ч. 91–92; *Жуковський А.* Вклад Олександра Оглоблина в „Енциклопедію українознавства” [в:] *Український історик*, 1995. – Ч. 124–127; О. Шаблій *Володимир Кубійович*. – Львів; Париж, 1996.

⁴⁴ Л. Залеська-Онишкевич, *Ярослав Падох як науковець і державний муж, що розумів вагу і місце часу у всіх трьох вимірах: теперішнім, минулим і нашим майбутнім* [в:] «Вісник НТШ», ч. 25 (весна), Львів 2001, с. 7–8.

Характеристику сучасних вчених-гуманітаріїв почнемо з Івана Дзюби, який, за словами Вадима Скуратівського, „рішуче випередив усіх своїх сучасників, зокрема у прогнозуванні поразки СРСР, загрози у сфері культури, політичної та інформаційної свободи. Його праця *Інтернаціоналізм чи русифікація*, видана багатьма іноземними мовами, зробила для утвердження України у світі більше, ніж сотні дипломатів⁴⁵. В іншій знаковій монографії *Тарас Шевченко. Життя і творчість* автор прагнув охопити весь обшир літературної та громадської діяльності великого сина України, з'ясувати природу його магнетичної влади над поколіннями українців. І. Дзюба зруйнував створений радянським літературознавством образ поета, про якого все відомо, і переконливо довів, що „Шевченко як явище велике і вічно живе – невичерпний, нескінченний і незупинний”⁴⁶.

В статті *Про свободу і відповідальність*, опублікованій у газеті „День” 30 серпня 2013 р., І. Дзюба дає нам яскравий приклад сучасного мислення. Лише п'ять штрихів:

1. Права людини і права нації впливають одне з одного і в реальному житті одне без одного не існують.

2. Страх і байдужість – різні сторони одного й того ж стану громадянської неповноцінності.

3. Українські патріоти здебільшого не вміють переко-нувати інших. Вони „сильні” в розпалюванні самих себе, комфортно почуваються серед однодумців і не завжди готові до дискусій.

4. Менше риторики, моралізування, повчання людей, більше конкретних дій. Необхідно ставити реальні соціальні, політичні, господарські проблеми та їх вирішувати.

---

⁴⁵ М. Желєзняк, *Іван Дзюба* [в:] «Вісник НТШ», ч. 45 (весна-літо), Львів 2011, с. 67.

⁴⁶ І. Дзюба, *Тарас Шевченко. Життя і творчість. 2-е вид., доп.*, Київ 2008, с. 5.

5. Україну може об'єднати не філологічний патріотизм, а патріотизм територіальний⁴⁷.

Одна з ключових інтелектуальних постатей НТШ – Микола Ільницький. Український літературознавець, критик, поет, перекладач, лауреат премій імені І. Франка, Б. Лепкого, О. Білецького; автор низки книг, зокрема такої, як *Драма без катарсису: сторінки літературного життя Львова першої половини ХХ століття; збірок поезій: Зелені артерії, Мозаїка доріг, За роками рік, Вересневі відлуння;* нарисів про творчість Бориса Олійника, Івана Драча, Богдана Ігора Антонича, Ігора Калинця, Михайла Яцкова, Богдана Лепкого, Юліана Опільського. Дотримується принципу, згідно з яким кожне нове покоління в поезії, прозі, драматургії висуває зі свого середовища тих, хто здатен осмислити цей процес, цей рух зсередини, хто найкраще це покоління розуміє й виявляє⁴⁸.

Представником того ж покоління, що й Микола Ільницький, покоління шістдесятників, виступає теоретик літератури, літературний критик і публіцист, автор понад чотирьохсот наукових праць Роман Гром'як. У своїх роботах *Літературно-художній образ, Естетика і критика, Давнє і сучасне. Вибрані статті з літературознавства, Культура. Політика. Інтелігенція: Публіцистика українознавця* він органічно поєднав цілісний філософський світогляд із історико-теоретичним вивченням явищ культури і мистецтва слова. Орієнтуючись на досягнення світового літературознавства, вчений одним

---

⁴⁷ І. Д з ю б а, *Про свободу і відповідальність* [в:] «День», Київ 2013, 30 серпня, с. 15.

⁴⁸ В. Б у д н и й, *Поліфонія критичного слова* [в:] *Микола Ільницький: біобібліографічний покажчик / Львівський національний університет імені Івана Франка, Наукова бібліотека*; Укладач Луїза Ільницька, Львів 2004, с. 5–25. І. Д з ю б а, *Микола Ільницький: діапазон зацікавлень і коректність інтерпретацій* [в:] *Ільницький М. На перехрестях віку: У трьох книгах*, Київ 2008, кн. І., с. 3–16.

із перших в Україні запровадив такий його напрям, як літературознавча компаративістика, тобто порівняльне літературознавство⁴⁹.

Грунтовні дослідження з історії української мови належать перу дійсного члена НТШ Дмитра Гринчишина. На формування його зацікавлення мовознавчою наукою мали вплив Іларіон Свенціцький, Іван Ковалик, Михайло Онишкевич, Петро Коструба та Євген Кротевич. У 1981 р. Д. Гринчишин, разом із іншими редакторами „Словника староукраїнської мови XIV-XV ст.” Л. Гумецькою та І. Керницьким були відзначені першою академічною премією ім. І. Франка⁵⁰.

Визначним англістом-фразеологом, перекладознавцем, дослідником теоретичних проблем перекладу, засновником англомовної Шевченкіани є Роксолана Зорівчак. Голова Комісії всесвітньої літератури ім. Миколи Лукаша НТШ та член Президії цього Товариства, лауреат Літературної премії імені Григорія Кочура, автор понад семисот наукових розвідок із перекладознавства, контрастивної лінгвістики та англістики вчена розмірковує про функціональні можливості Слова, про суть мови та її значення у житті людини і суспільства, застерігає від мовного нігілізму, від неуваги в мовній практиці навіть до дрібниць⁵¹. У книзі *Боліти болем слова нашого* вчена, за словами Олександри Сербенської, використовує метод зіставлення, вникає у тонкощі перекладу з інших мов на українську і навпаки, розкриває ті недоречності, якими

---

⁴⁹ М. Андрейчин, *Роман Гром'як* [в:] «Вісник НТШ», ч. 47 (весна-літо), Львів 2012, с. 59.

⁵⁰ О. Кривицька, *Дмитро Гринчишин* [в:] «Вісник НТШ», (осінь-зима), Львів 2007, с. 44–45.

⁵¹ О. Чередниченко, *Добиратися до неперекладного* [в:] «Всесвіт», Київ 1991, ч. 11; А. Содомора, *Народ з народом гомонить* [в:] «Дзвін», Львів 1994, ч. 11–12; Р. Зорівчак, *Бібліографічний покажчик*, Укл. У. Головач, О. Лучук, Львів 1994.

ряснюють наші реклама, мова масової комунікації, ділове мовлення⁵².

Важливе значення для української гуманітарної науки має подвижницька праця Андрія Содомори. Він переклав комедії Арістофана, трагедії Софокла, Есхіла, Еврипіда, перше повне видання творів Горація Флакка, найзначнішої в римській літературі поеми „Метаморфози”, поеми Тита Лукреція Кара, Вергілія та інших авторів. У книжечці „Від слова – до серця, від серця – до слова” вчений роздумує над значенням мови в житті людини, де людина при слові, а не слово при людині⁵³.

До добре знаних українських письменників, літературознавців, літературних критиків зараховуємо Любомира Сеника та Тараса Салигу. Перший – автор наукових праць Микола Хвильовий і його роман *Вальдшнепи*, *Климентій Шептицький – слуга Божий*; романів *І зійди Сатано!*, *Парабола*, *Сьома брама*; другий – автор книжок *Право на себе*, *У глибинах гармонії*, *Микола Вінграновський*, *Вогнем пречистим*.

Дійсними членами НТШ є гроно істориків, у першому ряду яких стоїть ім'я вченого-сходознавця Омеляна Прицака. Ще студентом вивчав турецьку, алтайські, іранські та семітські, згодом угро-фінські, китайську та інші мови. В умовах німецької окупації напівлегально працював у музеї НТШ, ініціював дискусію про початки формування української нації, яку німецька влада заборонила. Автор понад семисот наукових праць, написаних українською, англійською, німецькою, турецькою, польською, російською мовами. 14 листопада 2007 р. у Києво-Могилянській академії відкрито кабінет його імені

---

⁵² О. Сербенська, Р. Зорівчак, *Боліти болем слова нашого* [в:] «Вісник НТШ», ч. 38 (осінь-зима), Львів 2007, с. 54–56.

⁵³ Ю. Коваль, *Андрій Содомора* [в:] «Вісник НТШ», ч. 48 (осінь-зима), Львів 2012, с. 62.

з унікальною бібліотекою (близько 20 тисяч одиниць, виданих шістдесятма мовами), науковим та приватним архівами, мистецькою колекцією⁵⁴.

Інтелектуальний простір Львова десятками років визначали дві непересічні постаті – Ярослав Дашкевич та Ярослав Ісаєвич.

Член президії та голова історико-філософської секції Товариства Ярослав Дашкевич вивчав історію вірменської колонії в Україні, археографію, історіографію та джерелознавство історії України, спеціальні історичні дисципліни (геральдику, сфрагістику, символіку, генеалогію). Він автор понад півтори тисячі наукових та науково-популярних праць. Його дослідженням притаманні багатогранність, різноплановість, широка джерельна база та аналітичний характер. Я. Дашкевич належав до тих істориків, які не пристосовувалися, не писали на догоду владі. Символ незламності, він жодного разу не зрадив собі й, попри тиск радянської системи, розглядав у своїх працях історію, і не лише її, передовсім у національній парадигмі⁵⁵.

Ярослав Ісаєвич займався переважно історією Галицько-Волинської держави, спадщиною Юрія Дрогобича, історією українських братств XVI-XVIII ст. та українського книговидання. Він спричинився до відродження Товариства в Україні, брав участь у нарадах Ініціативної групи з відродження НТШ, Установчих зборах у Львові в жовтні 1989 р., а в березні 1992 р. обирався до складу першого корпусу 32 дійсних членів НТШ. Тоді ж його було обрано заступником голови Товариства.

У 1910 р. Наукове товариство ім. Шевченка, українська історична наука зазнали великих втрат. Ярослав Дашкевич

---

⁵⁴ Я. Д а ш к е в и ч, *Омелян Пріцак: життя і творчість – творчість і життя* [в:] «Вісник НТШ», ч. 43 (весна-літо), Львів 2010, с. 27.

⁵⁵ І. Г е р и ч, *Від Данила Галицького до Омеляна Пріцака: штрихи до історіографічних студій ювіляра* [в:] *Ярослав Дашкевич. Постаті. Нариси про діячів історії, політики, культури*, Львів 2006, с. 9.

помер 25 лютого. Менше ніж за півроку, 24 червня, відійшов у вічність Ярослав Ісаєвич. За словами Андрія Портнова, „без них Львів осиротів, а український інтелектуальний простір став непоправно блідіший та передбачуваніший”⁵⁶.

Членом ініціативної групи учених із відновлення Товариства був також Олег Купчинський, один з авторів Статуту НТШ, з 1989 р. – науковий секретар, згодом голова Комісії спеціальних історичних дисциплін, з 1990 р. – відповідальний редактор „Записок НТШ”, а з 17 грудня 2005 р. – голова Товариства. Вчений досліджує історію української мови, ойконімію, літературознавство, етнологію, архівознавство і спеціальні дисципліни. Його перу належить понад п’ятьсот наукових, науково-популярних праць. Під керівництвом О. Купчинського вийшло друком 36 томів „Записок НТШ”. Великою заслугою вченого є підготовка багаторічного проекту енциклопедії „Наукове товариство імені Шевченка”. Перший том цього масштабного видання побачив світ у цьому році і присвячений 140-річчю ювілею Товариства.

Ще один дійсний член НТШ з березня 1992 р., голова Археологічної комісії Лариса Крушельницька прославила себе тим, що здійснила понад 50 археологічних експедицій, відкрила близько шістьсот різночасових пам’яток – від епохи середнього палеоліту до періоду середньовіччя, видала 9 монографій та понад 170 статей. У 2012 р. опублікувала (в співавторстві) працю *Золоті Михалківські скарби та їх доля* – про золоті коштовності передскіфського часу, знайдені поблизу Борщєва на Тернопільщині. Надзвичайно цінними є її спогади з життя родини Крушельницьких *Рубали ліс... Спогади галичанки та Злочини Сандормогу стукають у моє серце*. Широку

---

⁵⁶ А. Портнов, *Історії істориків. Обличчя й образи української історіографії ХХ століття*, Київ 2011, 245 с.

популярність Л. Крушельницька здобула як визначний громадський діяч, директор Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України⁵⁷.

В квітні 2013 р. відійшов у кращі світи дійсний член НТШ з 1992 р., перший лауреат республіканської Премії ім. Павла Чубинського (1989), автор понад семисот праць з історії України, етнографії, фольклористики, педагогіки, краєзнавства, мистецтвознавства, зокрема книг: *Літературно-мистецька Стрийщина* (1966), *Таланти Бойківщини* (1991), *Костянтина Малицька. Малі герої* (1991), *Іван Вагилевич – історик і народознавець* (1993) та ін. Григорій Дем'ян. Він залишив нам понад п'ять тисяч записів народних пісень, близько 15 тисяч коломийок, дві тисячі прислів'їв та приказок, сотні казок, легенд, народних оповідань. Загалом його записи складають унікальну колекцію – 50 тисяч зразків усної народної творчості⁵⁸.

Знавець фольклору, національного театру, літератури й етнографії, дійсний член НТШ з 1992 р. Роман Кирчів за сорок років невпинної праці в Інституті народознавства збагатив гуманітарну науку такими працями як: *Етнографічне дослідження Бойківщини* (1978), *Гуцульщина* (1978), *Етнографічно-фольклористична діяльність Руської трійці* (1990), *Двадцять століття в українському фольклорі* (2010) та іншими. За словами дійсного члена НТШ Михайла Глушка, після обрання Р. Кирчіва членом Президії і Ради НТШ він завжди намагався вирішувати загальні проблеми наукового єднання, з одного боку, як висококваліфікований фахівець, з іншого – як свідомий Українець та Громадянин незалежної держави⁵⁹.

---

⁵⁷ М. Б андр і в с ь к и й, *Крушельницька Лариса* [в:] «Вісник НТШ», ч. 49 (весна-літо), Львів 2013, сс. 77–78.

⁵⁸ А. Д а н и л ю к, *Шляхами України. Етнографічний нарис*, Львів 2003, 256 с.

⁵⁹ М. Г л у ш к о, *Роман Кирчів* [в:] «Вісник НТШ», ч. 43 (весна-літо), с. 58–59.

Яскравий приклад великого працелюбства, відданості досконалій джерелознавчій методиці, рідкісного сумління при трактуванні історичних фактів – діяльність Doctora Honoris Causa університету імені Марії Кюрі-Склодовської в Любліні Миколи Крикуна. Він вивчає історію українських земель у складі Польської держави у XV-XVII ст.: адміністративно-територіальний устрій, соціально-економічний, політичний і демографічний розвиток; є автором таких наукових праць, як *Історія Польщі* (2002, в співавторстві з Л. Зашкільняком), *Брацлавське воєводство в XVII-XVIII століттях: Статті і матеріали* (2008) та інші.

Багатолітній співголова Шашкевичознавчої комісії Феодосій Стеблій успішно вивчає історію західних земель України у складі Австрійської монархії в XIX ст., соціальні відносини, суспільно-політичні і національні рухи, культуру, міжетнічні взаємини, історіографію та джерелознавство проблеми. Його велика заслуга полягає в збереженні й утвердженні пам'яті про незабутнього Маркіяна Шашкевича.

Серед українських філософів добре відомий своїми працями, здобутками на педагогічній ниві дійсний член НТШ Андрій Пашук. Він фундатор історико-філософської наукової школи, автор понад двохсот друківаних праць, серед яких 9 монографій та навчальних посібників, зокрема *Соціологічні і суспільно-політичні погляди С.А. Подолінського* (1965), *Іван Вишенський – мислитель і борець* (1990), *Українська Церква і незалежність України* (2007), *Філософський світогляд Івана Франка* (2007) та інші. Цікаво, що Андрій Іванович безперервно працює у Львівському національному університеті вже 62 рік. Боюся помилитися, але, напевно, – це рекорд.

Його молодший колега Анатолій Карась досліджує соціальну філософію, філософію культури та філософію свободи, теорію громадянського суспільства та семіотику. Основна праця, що отримала високу оцінку наукової критики, *Філософія громадянського суспільства в класичних*

теоріях і некласичних інтерпретаціях. Він також претендує на своєрідний рекорд: брав участь у роботі десятків наукових конференцій в Україні, США, Англії, Німеччині, Туреччині, Польщі, Чехії та інших країнах.

Значний внесок у діяльність НТШ зробили такі вчені як: Уляна Єдлінська (фахівець з історії української мови, лексикології, археографії), Олександра Сербенська (автор публікацій із питань української термінології, культури української мови, франкознавства), Марія Габлевич (перекладач, мовознавець, літературознавець, шекспірознавець), Лідія Кость-Григорчук (автор праць із проблем історії української мови та правопису, з теорії лінгвістичної географії, палеографії та епіграфіки), Ярема Кравець (філолог – романіст, літературознавець, перекладач), Микола Железняк (фахівець із української діалектології, біографістики та енциклопедознавства), Луїза Ільницька (бібліографознавець, книгознавець), Степан Костюк (бібліограф, мистецтвознавець, краєзнавець), Григорій Зленко (український письменник, літературознавець, краєзнавець, бібліограф), Ігор Герич – автор праць із історії української культури, грушевськознавства, історичних нарисів про О. Кониського, В. Липинського, Є. Чикаленка, Я. Дашкевича та інших, Володимир Чорній – український історик-славист, Михайло Глушко – фахівець із української етнології, фольклористики, лінгвістики.

Музичну культуру досліджують Олександра Цалай-Якименко, Стефанія Павлишин, Юрій Ясіновський, Наталія Кашкадамова, Олександр Козаренко.

Окраса Товариства – лауреати Національної премії України імені Тараса Шевченка, визначні письменники, поети, літературознавці, актори, дослідники образотворчого мистецтва, культурні та громадські діячі: Дмитро Павличко, Роман Іваничук, Роман Лубківський, Микола Жулинський, Оксана Пахльовська, Богдан Козак, Володимир Овсійчук.

Отже, вчені-гуманітарії за 140 років зробили вагомий внесок у розбудову наукових знань про Україну, її етнос, культуру, мову, історію, літературу. Вони були не тільки гідними представниками української наукової думки, а й важливою ідейно-світоглядною опорою національно-визвольного руху. Саме дійсні вчені НТШ на початку ХХ ст. обґрунтували державницьку концепцію України. Свої наукові переконання, свою моральну позицію вони не тільки відстоювали, а й за них ішли на жертви. Сьогодні НТШ – важливий науковий чинник українського державотворення, носій європейської традиції. Воно відзначено титанічною працею духовних провідників українського народу, які взяли на себе історичну відповідальність за його долю.